

شناسایی جنبه‌های اجتماعی-فرهنگی زیست شبانه در شهر تهران*

معصومه نیازخانی^۱، زهرا نادعلی‌پور^{۲*}، ناصرالدین غراب^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت اوقات فراغت، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

۲. استادیار دانشکده علوم گردشگری، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

۳. استادیار دانشکده علوم انسانی، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۴/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۱۰ تاریخ قرارگیری روی سایت: ۱۳۹۹/۱۱/۰۱

چکیده | زیست شبانه شهری، اگرچه موضوعی است که مدت‌ها در بحث مدیریت شهری مطرح بوده و تحقیقات متعددی پیرامون آن صورت گرفته است، اما این مفهوم به تازگی و در سال‌های اخیر، توجه برنامه‌ریزان و پژوهشگران داخلی را به خود جلب کرده است. این موضوع در ایران، نیازمند جلب توجه محققان به انجام مطالعات عمیق و تحقیقات گسترده جهت آگاهی‌بخشی بیشتر در ارتباط با پدیده زیست شبانه شهرها از منظر اثرگذاری بر جنبه‌های مختلف زندگی شهروندان است. لذا این پژوهش به دنبال شناسایی جنبه‌های اجتماعی-فرهنگی زیست شبانه در شهر تهران از دیدگاه ذی‌نفعان است. در این پژوهش از مصاحبه استفاده شده و جامعه تحقیق در قالب سه گروه شهروندان، کسبه و کارشناسان تقسیم‌بندی و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته انجام شد. سپس با استفاده از روش تحلیل تفسیری، متنها مورد واکاوی و تحلیل قرار گرفت. در پایان، مقوله‌ها در ذیل متغیرهایی همچون بهره‌مندان، جنبه‌های مثبت و منفی، ویژگی‌ها، جاذبه‌ها و دافعه‌های فردی و اجتماعی آشکار شده و مورد تبیین قرار گرفتند. جنبه‌های مثبت و منفی شناسایی شده و آشکار شد که شهروندان و کسبه نسبت به پدیده زیست شبانه جاذبه‌ها و دافعه‌هایی دارند اما در مجموع نسبت به آن خوش‌بین هستند. همچنین با توجه به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی، گروه‌های مختلفی از شرکت‌کنندگان قابل شناسایی هستند.

واژگان کلیدی | زیست شبانه، جنبه‌های اجتماعی-فرهنگی، محیط شهری، تهران.

فراغتی» نشان از اهمیت زیست شبانه شهری در بسیاری از شهرهای پسا صنعتی دارد. از دهه ۱۹۹۰ تاکنون، مفهوم شهرهای ۲۴ ساعته به طور گسترده مورد استقبال سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان شهری بوده است. بسیاری از شهرها، به‌ویژه در اروپا، محله‌های زیست شبانه را با هدف احیای شهری، توسعه گردشگری، افزایش درآمدهای مالیاتی و توسعه اقتصاد فرهنگی ایجاد کرده‌اند (Chew, 2009). امروزه شهرهایی همچون «لندن»، «نیویورک»، «آمستردام» و «بارسلونا»، دارای تجربیات قابل توجهی در زمینه توسعه زیست شبانه هستند. قابل ذکر است که برخی از این شهرها همچون لندن و نیویورک، با توجه به

مقدمه | زیست شبانه شهری نه تنها به عنوان یک پدیده فضایی-زمانی در بحث فعالیت‌های اقتصادی خلاق است، بلکه به عنوان یک راهبرد کلیدی در بازآفرینی مراکز شهری در بسیاری از شهرهای پست‌مدرن، ظهور پیدا کرده است (Shaw, 2015). مفاهیمی همچون «شهرهای ۲۴ ساعته» و یا «شهرهای

* این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد مطالعات اوقات فراغت «معصومه نیازخانی» با عنوان «شناسایی اثرات اجتماعی فرهنگی زیست شبانه در محیط‌های شهری: مورد مطالعه شهر تهران» است که به راهنمایی دکتر «زهرا نادعلی‌پور» و مشاوره دکتر «ناصرالدین غراب» در دانشگاه علم و فرهنگ انجام شده است.

** نویسنده مسئول: ۰۹۱۲۶۴۴۶۵۹۰.nadalipour@usc.ac.ir

اجتماعی - فرهنگی ناشی از اجرای این طرح عنوان کرده‌اند. لذا، تحقیق حاضر در نظر دارد تا با بررسی دیدگاه صاحب‌نظران و مسئولان امر و نیز شهروندان، به شناسایی جنبه‌های اجتماعی - فرهنگی حاصل از توسعه زیست شبانه بپردازد. بر این اساس، هدف اصلی پژوهش «شناسایی جنبه‌های اجتماعی - فرهنگی زیست شبانه در شهر تهران» است.

و همچنین اهداف فرعی به شرح ذیل دنبال خواهد شد:

- آگاهی از چیستی زیست شبانه به عنوان یک پدیده نوین شهری

- کسب بینشی دقیق‌تر نسبت به جنبه‌های اجتماعی فرهنگی پدیده مورد بررسی

- ارائه نتایج و آگاهی‌بخشی به برنامه‌ریزان و مسئولان (حامی و منتقد) در تصمیم‌گیری‌های آتی

به همین ترتیب و براساس اهداف ذکر شده، پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به سؤالات زیر است:

- ساکنین شهر تهران چه نگرش‌ها، دافعه‌ها و جاذبه‌هایی نسبت به زیست شبانه دارند؟

- جنبه‌های منفی اجتماعی - فرهنگی زیست شبانه کدام است؟

- جنبه‌های مثبت اجتماعی - فرهنگی زیست شبانه کدام است؟

مروری بر ادبیات و پیشینه پژوهش

در باره شهر ۲۴ ساعته مباحث نظری فراوانی وجود دارد و گستره موضوعی آن بسیار متنوع است. مهمترین صاحب‌نظران این حوزه عبارتند از: «کارمونا»^۱، «پاول چترتون»^۲ و «رابرت هالندز»^۳، «لئون کریترمن»^۴، «چپمن»^۵، «هیت استریکلند»^۶، «بیانکین»^۷ و «مونگمری»^۸ و «کوین لینچ»^۹. همه نظریه‌های صاحب‌نظران درباره شهرهای ۲۴ ساعته را در ۸ رویکرد می‌توان طبقه‌بندی کرد: رویکردهای مختلف نظریه‌پردازان درباره فضا، رویکرد زیست‌محیطی و پایدار، رویکرد ادراک فضایی و بصری، رویکرد تعاملات اجتماعی، رویکرد حرکت و پیاده‌مداری، رویکرد ایجاد امنیت، رویکرد انسان‌مداری، و رویکرد محیطی (حسینی و غیبی، ۱۳۹۳ نقل از آنی‌زاده، ۱۳۹۵). محققان در طی دهه‌ها مطالعات اجتماعی خود، از جنبه‌های مختلفی به موضوع زیست شبانه پرداخته‌اند. اما تا دهه ۱۹۹۰ حوزه قابل مشاهده‌ای از تحقیقات دانشگاهی که به‌طور نظام‌مند فرهنگ و اقتصاد زیست شبانه را مورد مطالعه قرار دهد، ظهور پیدا نکرد. زمان ایجاد این حوزه مقارن بود با بروز اثرات اجتماعی چشمگیر فرهنگ مهمانی‌های پرسر و صدا (rave-party) در اروپا، پذیرش اقتصاد شبانه از سوی سیاست‌گذاران و اثرات چشمگیر آن بر برنامه‌ریزی شهر و نیز آگاهی جهانی از اهمیت اقتصادی صنایع فرهنگی.

از نقطه‌نظر تحلیل، می‌توان دو زیرحوزه را در این زمینه از یکدیگر تفکیک کرد: مطالعات فرهنگ‌های زیست شبانه^{۱۰} و مطالعات اقتصاد شبانه. اولی با مصرف فرهنگی زیست شبانه سر و کار دارد

گزارش مربوط به «شاخص شهرهای مقصد جهانی» که در سال ۲۰۱۹ منتشر شده است، جزو ۲۰ مقصد جهانی برتر و به ترتیب دارای رتبه دوم و چهارم بوده‌اند.

از سوی دیگر، همانطور که گرازیان (Grazian, 2008) نیز اشاره داشته است، اقتصاد شبانه نقشی مهم در شکل‌گیری مجدد تجربیات گردشگران، بازدیدکنندگان و جوامع محلی از شهرهای امروز داشته است. اقتصاد شبانه هم‌اکنون به عنوان یکی از مؤلفه‌های کلیدی نوسازی فرهنگی و نیز عامل مهمی در جذابیت مقصدهای شهری برای بازدیدکنندگان داخلی و خارجی محسوب می‌شود. بسیاری از شهرها در حال بررسی ارزش و اهمیت فعالیت‌های شبانه خود هستند؛ چرا که تولید محصولات فرهنگی و سرگرمی شبانه در ایجاد و ارتقای رقابت‌پذیری مقصد نقش مؤثری دارد. زیست شبانه شهری، از منظر اثرگذاری و نقش‌آفرینی، دارای ابعاد و جنبه‌های مختلفی اعم از اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی است. بدیهی است که برای آگاهی از اثرات توسعه این پدیده شهری، می‌بایست به بررسی جنبه‌های مختلف آن پرداخت. امروزه زیست شبانه در بسیاری از نقاط دنیا به عنوان جزئی از زیست‌بوم شهری، پذیرفته شده و از آن به عنوان پدیده‌ای اجتناب‌ناپذیر یاد می‌شود. زیست شبانه در نتیجه تحولات ساختار شهرهای امروزی، موضوعیت پیدا کرده است. از سوی دیگر، زیست شبانه می‌بایست در سایه توجه به ملاحظات فرهنگی و سبک زندگی در فرهنگ‌ها و جوامع مختلف، مورد بررسی قرار گیرد. امروزه شهر تهران به دلیل جمعیت زیاد و گسترش فضاهای سکونتی، نیازمند توزیع بیشتر فعالیت‌ها به ویژه فعالیت‌های فراغتی در طول شبانه‌روز است. تنوع کسب و کارها و پیشرفت‌های تکنولوژیک که ماهیت کار و اشتغال را در این کلانشهر به مانند سایر کلانشهرهای دنیا تحت تأثیر قرار داده است، تغییراتی در الگوهای فراغتی شهروندان نیز ایجاد کرده است. به ویژه، از بین رفتن بافت قدیم محله‌ها، کاهش فرصت اجتماعات محلی و تبدیل خانه‌های بزرگ به فضاهای کوچک آپارتمانی، باعث شده تا پدیده زیست شبانه خود را بیشتر از قبل نشان دهد.

در ایران، به تازگی موضوع زیست شبانه و توسعه آن در کلانشهرها مطرح شده است. در سال ۱۳۹۷، کلیات لایحه «الزام شهرداری به برنامه‌ریزی و بسترسازی و احیای زیست شبانه» در صدویست‌ودومین جلسه شورای شهر تهران تصویب شد. در تاریخ ۲۴ اردیبهشت سال ۱۳۹۸، مقرر شد تا این طرح به عنوان آزمایشی در برخی از مناطق تهران اجرا شود. از آنجایی که در ماه مبارک رمضان به صورت معمول در ساعات بعد از افطار تا سحر بسیاری از مردم به دلایل مختلف بیدار هستند و شهر آمادگی آن را دارد، این ماه برای اجرای طرح زیست شبانه انتخاب شد. اجرای این طرح از یکسو با استقبال و از سوی دیگر با انتقاداتی مواجه شد. منتقدان دلیل اصلی نگرانی خود را آسیب‌های

نشان‌دهنده اقتصاد سیاسی صنایع زیست شبانه، تجاری‌سازی و از دست‌رفتن پویایی فرهنگی در صحنه کلپ‌های معاصر است. تعداد زیادی از محققان از دیدگاه‌های برنامه‌ریزی شهری و حکومت‌های محلی به بحث زیست شبانه پرداخته‌اند (Jayne, Holloway & Valentine, 2006; Ocejo, 2007).

یکی دیگر از مباحث، بررسی این موضوع است که با در نظر گرفتن هزینه‌های اجتماعی، آیا توسعه زیست شبانه از نظر اجتماعی - اقتصادی با صرفه است (Measham & Brain, 2005) دیگر موضوع، اثرات منفی شهری در نتیجه عملکرد محله‌های زیست شبانه است، اثراتی که ایده شهر ۲۴ ساعته را به چالش می‌کشد. تا سال ۲۰۰۳ تنها تعداد اندکی از محققان بر اثرات مثبت اقتصاد شبانه تأکید داشته‌اند. از سوی دیگر، کارکنان شب نیز توسط محققان نادیده گرفته شده‌اند و تنها تعداد اندکی مطالعات به این گروه پرداخته‌اند (Chew, 2009). می‌توان زیرحوزه مطالعاتی سومی را هم معرفی کرد که الزاماً با دو دسته قبلی یعنی مطالعات اقتصاد شبانه و مطالعات فرهنگی زیست شبانه تناسب ندارد؛ به عبارتی، مطالعات سلامت عمومی، جرم‌شناسی و پلیس پیرامون زیست شبانه به عنوان یک معضل اجتماعی است. این زیرحوزه در دهه ۱۹۹۰ هم وجود داشت اما در دهه ۲۰۰۰ شاهد رشد سریعی بوده است. مطالعات در این زیرحوزه، به زیست شبانه به عنوان یک پدیده انحرافی، آلوده به مواد مخدر و خطرزا که منجر به معضلات اجتماعی می‌شود، می‌نگرد (Anderson & Kavanaugh, 2007; Berkley & Thayer, 2000).

چیو (Chew, 2009) بر این باور است که مسئله اصلی این زیرحوزه آن است که تحقیقات آن بیشتر تحقیقات سیاستی پراگماتیک است تا تحقیقات دانشگاهی. علاوه بر آن، بیشتر بر دامنه بسیار ظریفی از موضوعات در زیست شبانه (مصرف مواد، انحراف جوانان، و جرایم خشونت‌آمیز) تمرکز دارد و به طور کلی ارزش‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اقتصاد شبانه را نادیده می‌گیرد.

اخیراً نوفری و همکاران (Nofre, et al., 2017) در تحقیقی پیرامون گردشگری، زیست شبانه و برنامه‌ریزی، اشاره‌ای به اثرات توسعه زیست شبانه در بارسلونا داشته‌اند. نتایج تحقیق آنان نشان داد که سیاست و برنامه‌ریزی کنونی این شهر برای مقابله با اثرات منفی اجتماعی کافی نیست و نیاز هست تا یک برنامه‌ریزی شهری جامعه‌محور جدید برای تضمین سرزندگی اجتماعی و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز بین تمامی گروه‌ها اجتماعی در بارسلونا، تدوین شود.

در خصوص تحقیقاتی که در داخل کشور انجام شده است، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران (۱۳۹۵)، در طرحی با عنوان «زیست شبانه در تهران، چالش‌ها و ضرورت‌ها»^{۱۱}، مطالعه جامعی با اهداف کلان از جمله شناخت شیوه‌های معنادهی

و دومی با موضوعاتی که به تولید شبانه مربوط می‌شود. این دو زیرحوزه در وهله اول با هم همپوشانی ندارند، اما برخی از مطالعات دیدگاه‌هایی اتخاذ کرده‌اند که هر دو زیرحوزه را مورد توجه قرار می‌دهد (Grazian, 2006; Lee, 2008; Talbot, 2004). هر دو زیرحوزه در اوایل دهه ۱۹۹۰ ظهور کردند اما زیرحوزه فرهنگ زیست شبانه با سرعت بیشتری توسعه یافت و اخیراً زیرمجموعه‌ها و رشته‌های متمایزی که با موضوعات بسیار مسئله‌محور و تجربی سر و کار دارد، ایجاد کرده است. قوت و ویژگی عمده این مطالعات، اتخاذ دیدگاه‌های انتقادی اجتماعی آنان است. در عین حال، مطالعات پیرامون فرهنگ‌های شبانه دارای ضعف‌هایی نیز هست. به عبارتی، تأکید نسبتاً ضعیف آن بر جنبه‌های فضایی - شهری، اجتماعی - ساختاری و سیاسی - اقتصادی زیست شبانه است (Chew, 2009).

در حوزه مطالعات فرهنگ‌های زیست شبانه، بخش قابل توجهی از مطالعات به فرهنگ موسیقی جاز و الکترونیک اختصاص دارد. برخی محققان بر جنبه‌های نوآورانه فرهنگی محتوای موسیقی تمرکز دارند (Reynolds, 1999; Gilbert & Pearson, 1999). سایرین به بررسی پیامدهای اجتماعی فرهنگ موسیقی الکترونیک پرداخته‌اند (Hill, 2002; McKay, 1998). مطالعه شکل مهمانی‌های پرسر و صدا (rave-party) یکی دیگر از رشته‌ها در زیرحوزه مطالعات فرهنگ‌های زیست شبانه را تشکیل می‌دهد. مهمانی‌های پرسر و صدا و کلپ‌های مختص آن، از نظر خرده‌فرهنگ‌های جوانان و مقاومت اجتماعی - فرهنگی، مورد تفسیر قرار گرفته است، و یا به عنوان فضایی اجتماعی - فرهنگی که توسط گروه‌های به حاشیه رانده شده استفاده می‌شود. بررسی فرهنگ چنین مهمانی‌هایی در چارچوب مذهب نیز تبدیل به یک رشته از زیرحوزه‌های مطالعات فرهنگی زیست شبانه شده است (Guathier, 2004; St. John, 2006). موضوعات مربوط به جنسیت هم مورد بررسی قرار گرفته ولی آنگونه که شایسته بوده بدان پرداخته نشده است.

زیرحوزه مطالعات اقتصاد شبانه تا اوایل دهه ۲۰۰۰ جهشی نداشته است و هنوز تا آن زمان نتوانسته بود مانند مطالعات فرهنگ‌های زیست شبانه، زیرحوزه‌ها و رشته‌های مطالعاتی خود را ایجاد کند. گرایش فکری مطالعات اقتصاد شبانه، از نظر فرهنگی به اندازه زیرحوزه مطالعات فرهنگ‌های زیست شبانه، انتقادی نبود. در عین حال، بسیاری از مطالعات اقتصاد شبانه حضور فعالی در جنبه‌های شهری - فضایی، اجتماعی - ساختاری و سیاسی - اقتصادی زیست شبانه داشته‌اند. تضاد دیگر آن است که اگرچه تمامی محققان در زمینه فرهنگ‌های زیست شبانه خود شخصاً با کار کردها و ماهیت زیست شبانه آشنا هستند، اما یک اقلیت مهم از محققان در زیرحوزه اقتصاد شبانه، با این پدیده شخصاً آشنا نبوده و یا دغدغه و دلسوزی نسبت به آن ندارند (Chew, 2009). تحقیق اولیه چترتون و هولاندز (۲۰۰۳)

پیش خواهد آمد. تاکنون تحقیق جامعی در خصوص شناسایی و تبیین اثرات و ابعاد اجتماعی فرهنگی زیست شبانه در داخل کشور انجام نشده است. لذا تحقیق حاضر تلاش دارد تا از منظر اجتماعی- فرهنگی، ابعاد و زوایای مختلف تأثیرگذاری این پدیده را بر محیط‌های شهری، شناسایی و تبیین کند.

زیست شبانه در تهران

چنانکه آبی‌زاده (۱۳۹۵) بیان داشته است، شب‌نشینی به عنوان یکی از سنت‌های پسندیده ایرانیان، سرشار از آداب و آیین‌هایی است که می‌توان از آن به سبک زندگی ایرانیان در شب پی برد. وی در مطالعه‌ای پیرامون زندگی شبانه در فرهنگ مردم ایران، چنین نتیجه می‌گیرد که شب در فرهنگ ایرانی همواره فرصت مغتنمی برای رمزگشایی و معنویت و نیز محملی برای دورهمی‌های خانوادگی بوده است. جلیلی (۱۳۹۶) بر این باور است که تهران به دلیل اضافه بار جمعیتی علاوه بر گسترش جغرافیایی نیازمند گسترش زمان هم هست. امروزه دیگر همه مردم تهران، کارمندان و بازاری‌هایی که صبح زود از خانه بیرون بروند و ۱۰ شب چراغ‌ها را خاموش کنند نیستند [...] تهران دچار فشردگی بیش از توان خود است و برای همین است که مردم تهران برای دست‌یافتن به فضای شهری نیازمند زنده‌بودن شهر برای ساعات بیشتری هستند. پیش از این خانه‌های بزرگ و محله‌ها و مساجد، جایی برای گفت‌وگوی شهروندان پدید می‌آورد، اما امروز با از بین رفتن خانه‌های حیاطدار و آپارتمانی‌شدن زیست شهری از یک سو و مرگ محله‌ها و جماعت‌های پیرامون آن از سوی دیگر، امکان گفت‌وگو از مردم تهران گرفته شده است.^{۱۲}

در سال ۱۳۹۴ موضوعی در مدیریت شهری تحت عنوان پروژه «نجات شهر از شب‌مردگی» مطرح شد. در قالب این ایده بنا بود مناطق مرکزی شهر که عمده کاربری‌های ساختمانی مستقر در آنها اداری- تجاری است و از ابتدای غروب خالی از حرکت و حضور شهروندان می‌شوند با استقرار برخی مراکز سیار خدماتی-تفریحی از شب‌مردگی نجات پیدا کنند. در دوره جدید مدیریت شهری نیز با اتکاء به این ایده، افزون بر محدوده مرکزی شهر، شهرداری تهران را ظرف سه ماه موظف به ارائه طرحی جهت «احیای زیست شبانه» در محدوده‌های مشخصی از شهر کردند. مطابق با مصوبه زمستان ۱۳۹۷ شورای شهر قرار شد از ابتدای اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۸ در پنج خیابان معروف شهر تهران، شرایط برای تفریح، گذراندن اوقات فراغت، گردشگری و در عین حال خریدهای خرد فراهم شود تا به این ترتیب بخشی از ترافیک خیابان‌هایی از شهر که در ساعات روز با تراکم فوق‌العاده‌ای نسبت به سایر محلات شهر برای خرید و تفریح مواجه هستند به ساعات پایانی شب منتقل شود.^{۱۳} طرح زیست شبانه از سوی شهرداری تهران به صورت آزمایشی در

کنشگران عرصه شب و سیاست‌گذاران زیست شبانه، شناخت سنخ‌شناسی فعالیت‌های شبانه، سیاست‌های متناسب با منطق حیات شهری در زمینه زیست شبانه و اهداف جزئی‌تر ذیل این اهداف کلان، به موضوع زیست شبانه در تهران پرداخته است. حبیب و ساشورپور (Habib & Sashourpour, 2012) در تحقیقی به بررسی عوامل مؤثر بر کیفیت فضاهای شهری در روز و شب در دو شهر «زنجان» و «آبادان» پرداختند. نتایج تحقیق ایشان نشان داد که ابعاد اجتماعی، کارکردی و ادراکی، مهمترین ابعاد در توسعه کیفیت فضا در شب هستند. همچنین آنان دریافتند تصویر و برداشتی که ساکنین از شهر دارند، در شب و روز تفاوت زیادی دارد. به عنوان مثال نقشه‌های ذهنی شهروندان از شهر، نشان داد که نقش همسایگی و نقش مسیر، تقلیل یافته است. قدیمی و کرامتی (۱۳۹۶) به مطالعه زیست شبانه در کلان شهر با تأکید بر تأثیر عوامل فرهنگی بر فضای شهری پرداختند. آنان با توجه به نقش عملکردی مرکز فعالیت‌های نوین تهران در طرح جامع به عنوان قطب فناوری و پژوهشی شهر تهران، در جهت تعریف زیست شبانه در کلانشهر، سه مؤلفه اصلی فضای شهری (کالبد، عملکرد و معنا) را در ارتباط با سه عامل اصلی و سازنده مکان‌های فرهنگی شبانه (مردم، زمان و خلاقیت) مورد بررسی قرار دادند. آنچنان که این دو نویسنده بیان داشته‌اند، مرکز فعالیت‌های نوین تهران می‌تواند به عنوان قطب توسعه اقتصاد شبانه با استفاده از عملکردها و فعالیت‌های مناسب موجود و به عنوان یک برند در شهر تهران، مکان مناسبی برای جذب گردشگران داخلی و خارجی باشد. قدیمی و کرامتی (همان) بر این باورند که «فعالیت و پویایی در شب به خودی خود امنیت و ایمنی را به همراه خواهد آورد» نه‌آوردی (۱۳۹۶) نیز زیست شبانه در چند شهر ایران را مورد بررسی قرار داده است و با توجه به ویژگی‌ها، پتانسیل و کاستی‌های موجود آنها، چهار عامل کلیدی پیاده‌مداری، تنوع کاربری، امنیت و نورپردازی را به عنوان عوامل اثرگذار در زیست شبانه در شهرهای ایران مؤثر دانسته است. وی در وهله نخست نظارت پلیس، حمل و نقل ایمن، ساماندهی فضاهای گم شده و در وهله بعد تشویق مردم به حضور و مکث در فضا را با اهمیت دانسته است. براساس واکاوی ادبیات موضوع، به نظر می‌رسد که زیست شبانه شهری، از منظر اثرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی آن، تأثیراتی بر محیط‌های شهری داشته باشد. این تحقیق تنها بر جنبه اجتماعی- فرهنگی این پدیده تمرکز داشته و درصدد است تا به شناسایی جنبه‌های اجتماعی فرهنگی زیست شبانه بپردازد. کشورهای در حال توسعه عمدتاً نسبت به اثرات اجتماعی فرهنگی پدیده‌های نوین حساسیت بیشتری دارند. اگر در بحث توسعه زیست شبانه تنها به جنبه اقتصادی آن توجه شود و سایر جنبه‌ها از جمله جنبه اجتماعی- فرهنگی، مورد غفلت واقع شود، به طور یقین در آینده مشکلات فراوانی

پاسخ‌های قبلی بوده و مصاحبه‌های بیشتر، اطلاعات جدیدی به محققان منتقل نمی‌کرد.

در خصوص اعتبارپذیری پژوهش حاضر نیز، شرکت‌کنندگان در مصاحبه را شامل کسبه، ساکنین و افرادی هستند که مستقیماً درگیر مورد بررسی و نیز مدیران، فعالان و کارشناسان حوزه مربوطه با دانش و تجربیات لازم و کافی در زمینه مورد نظر، بوده‌اند. همچنین، اختصاص زمان کافی و دقت در انجام فرایند مصاحبه‌ها و نیز استفاده از راهبرد مرور همتا^{۱۸} از جمله مواردی است که در افزایش اعتبارپذیری این پژوهش مؤثر بوده است. از سوی دیگر، تمامی مصاحبه‌ها توسط یک مصاحبه‌کننده انجام شده است که با توجه به نیمه‌ساختاریافته بودن پرسشنامه، این امر در افزایش اعتبار پژوهش بی‌تأثیر نبوده است. از سوی دیگر، در خصوص انتقال‌پذیری پژوهش، با توجه به آنچه لینکلن و گوبا^{۱۹} (۱۹۸۵) بیان داشته‌اند، از آنجا که مراحل و جزئیات فرایند پژوهش حاضر به تفصیل بیان شده است، انتقال‌پذیری آن امکان‌پذیر است.

در پژوهش حاضر از مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شد. به عبارتی، با توجه به اهداف تحقیق، سؤالات مصاحبه از قبل مشخص بود و از تمام پاسخ‌دهندگان در هر یک از گروه‌های مورد نظر پرسش‌های یکسانی پرسیده شد، اما آنها آزاد بودند تا هرطور که مایل هستند به سؤالات پاسخ دهند. در برخی مواقع نیز لازم بود تا برای کسب پاسخ‌های کاملتر و بهتر، سؤالات اضافی در راستای برخی سؤالات مصاحبه پرسیده شود. پاسخ‌ها براساس هر یک از گروه‌های سه‌گانه، کدگذاری و دسته‌بندی شدند.

ابتدا داده‌ها کدگذاری اولیه شدند که از متن مصاحبه‌ها قابل استخراج است. در این مرحله داده‌ها به شیوه‌ای نظام‌مند کدگذاری و داده‌های مربوط به هر یک از کدها شناسایی شد. همچنین یک حرکت رفت و برگشتی بین کدهای مستخرج شده از مصاحبه‌های قبلی و مصاحبه‌های جدید انجام شد. در **جدول ۱** نمونه‌ای از داده‌ها به همراه کدهای استخراج شده ارائه شده است.

جدول ۲ تا ۴ به طور خلاصه اطلاعاتی پیرامون نمونه‌ها ارائه می‌دهد.

یافته‌های پژوهش

براساس اهداف و سؤالات پژوهش و نیز براساس رمزگشایی‌ها و نتایج حاصل از مرور پاسخ‌ها، متغیرهایی همچون شرکت‌کنندگان، بهره‌مندان، نگرش شهروندان، نگرش کسبه و فعالان اقتصادی و جنبه‌های اجتماعی فرهنگی پدیده، به عنوان متغیرها و ابعاد اصلی موضوع مورد توجه قرار گرفتند. بر آن اساس، مقوله‌های شناسایی شده از متن‌ها، تعیین و دسته‌بندی شدند. در ادامه ذیل هر یک از متغیرهای ذکر شده، توضیحات و یافته‌ها به

چند منطقه به اجرا درآمد. در منطقه یک از میدان تجریش تا میدان قدس، در منطقه بیست واقع در خیابان حرم عبدالعظیم، در منطقه دو از فلکه اول صادقیه تا فلکه دوم صادقیه، در منطقه شش از میدان ولیعصر (عج) تا خیابان فاطمی و همچنین در منطقه هشت خیابان جانبازان شرقی محورهای بودند که برای استفاده زیست شبانه مدنظر قرار داده شدند. این طرح در سال ۹۸ و در ایام ماه مبارک رمضان به صورت آزمایشی به اجرا درآمد^{۱۴}.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر، از نقطه‌نظر هدف، پژوهشی کاربردی و از نظر گردآوری داده‌ها از نوع توصیفی است. با توجه به ماهیت داده‌ها، این پژوهش کیفی بوده و با استفاده از مصاحبه به عنوان یکی از مهمترین ابزارهای گردآوری داده‌ها، انجام شده است. داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از روش تحلیل تفسیری، مورد تحلیل و تفسیر قرار گرفتند. جامعه مورد نظر پژوهش به ۳ گروه قابل تقسیم است. گروه اول، شامل تمامی شهروندان و ساکنین شهر تهران که در پدیده زیست شبانه شرکت دارند و چنین پدیده‌ای را تجربه می‌کنند. گروه دوم، شامل تمامی ذی‌نفعان اقتصادی به ویژه کسبه و فعالان اقتصادی شهر تهران هستند که از پدیده زیست شبانه متأثر شده و در آن دخیل‌اند. و نهایتاً گروه سوم، خبرگان و کارشناسان حوزه‌های مرتبط که در زمینه مورد نظر، صاحب‌نظر هستند. در گروه اول و دوم، از شیوه نمونه‌گیری آسان و در دسترس^{۱۵} استفاده شد. در این روش فرض بر این است که شرکت‌کنندگان در زمان و مکان درستی قرار گرفته‌اند. بنابراین از بین شهروندان درگیر در پدیده زیست شبانه تعداد ۲۳ نفر و از بین کسبه و فعالان اقتصادی تعداد ۱۰ نفر مورد مصاحبه قرار گرفتند. در گروه سوم، نمونه‌گیری به شیوه هدفمند^{۱۶} که گاه به آن شیوه قضاوتی^{۱۷} نیز گفته می‌شود، انجام گرفت. در این شیوه، افراد از سوی محقق به نوعی دست‌چین شدند. از آنجا که این بخش نیازمند مصاحبه با کارشناسان، خبرگان و دست‌اندرکاران امر بود، بنابراین از این شیوه برای نمونه‌گیری استفاده شد. به این ترتیب در مجموع تعداد ۱۳ نفر انتخاب شد. برخلاف روش‌های نمونه‌گیری احتمالی که در آنها هدف بسط و تعمیم نتایج از یک نمونه انتخابی به کل جامعه مورد مطالعه است، لیکن در پژوهش‌های کیفی هدف توصیف و تبیین یک پدیده به شکلی مفصل و مشروح است. از این‌رو، نقطه پایان مصاحبه با افراد، دستیابی به حداکثر داده‌ها و اطلاعات پیرامون پدیده مورد بررسی است. بر همین اساس، در پژوهش حاضر مبنای انتخاب تعداد نمونه در هر یک از دسته‌های مورد نظر، رسیدن به اشباع از نقطه‌نظر پاسخ‌های دریافتی بود، به‌گونه‌ای که پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان پایانی در حال همگرایی به

جدول ۱. نمونه‌ای از استخراج کدهای اولیه برای «دفاعه‌های فردی». مأخذ: نگارندگان.

داده‌ها (متن مصاحبه)	کدهای اولیه
میتروسم صبح خواب بمانم (ش ۱). افرادی که شغل اداری ندارند اختیاراتشان با خودشان است (ش ۶).	ماهیت شغلی، محدودیت شغلی
شب فقط به خواب اختصاص دارد (ش ۱۱). خواب را ترجیح می‌دهم.	نیاز به استراحت، کاهش بازدهی روز
«اگر هم گردش شبانه رفته‌ام فردایش سخت گذشته است چون انرژی نداشتم (ش ۲).	
اگر قرار است فردایش بچه‌ها به مدرسه بروند سخت است (ش ۱۰). آدم را از زندگی روزانه می‌اندازد. اخلاص در برنامه زندگی، تناقض با برنامه چون شب خوابش کامل نبوده (ش ۴).	روزمره

و مناسبتر دیده‌اند. به عنوان مثال ش ۵ که خود یک دانشجوی جوان و مجرد است چنین بیان داشته است:
 به نظر من جوان‌ها بیشتر شب زنده‌دار هستند (ش ۵).
 برخی دیگر (۲۰ درصد) نیز بر این باور بودند که امروزه احتمال بیکاری در بین جوانان بیشتر است، بنابراین جوانان امکان بیشتری برای گردش‌های شبانه و شرکت در فعالیت‌های مرتبط با زیست شبانه دارند.
 موضوع چالش برانگیز دیگر، بحث جنسیت شرکت‌کنندگان است. با وجود اینکه تعدادی از پاسخ‌دهندگان به برابری و عدم تفاوت حضور زن و مرد در زیست شبانه اشاره داشته‌اند، اما عده بیشتری (۷۵ درصد) بر تفاوت این دو تأکید داشتند. به عنوان مثال:
 بیشتر آقایان می‌توانند استفاده کنند چون جامعه ما هنوز امنیت کافی را نتوانسته است برقرار کند (ش ۲۱).

طور کامل ارائه می‌شود. همچنین جدول ۵ فراوانی پاسخ‌ها در ارتباط با هر یک از متغیرهای موردنظر تحقیق را نشان می‌دهد.

• بهره‌مندان

در سطح شهروندان، بهره‌مندان از پدیده زیست شبانه در دو گروه «شرکت‌کنندگان» در فعالیت‌های تفریحی و فراغتی به عنوان گیرندگان خدمات و محصولات شبانه، و «کسبه» به عنوان عرضه‌کنندگان این خدمات و محصولات، در نظر گرفته شدند.

- شرکت‌کنندگان

شرکت‌کنندگان از سه بعد ویژگی‌ها، جاذبه‌ها و دفاعه‌ها مورد بررسی قرار گرفتند. در ادامه به طور جداگانه به ارائه یافته‌ها در هر بخش پرداخته می‌شود.

الف. ویژگی‌ها

آنچه در ارتباط با شرکت‌کنندگان در فعالیت‌های زیست شبانه حائز اهمیت است، کسب اطلاعاتی پیرامون ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و فردی است، چرا که هرگونه برنامه‌ریزی در این خصوص، مستلزم نیازسنجی و بازارشناسی به منظور تطبیق برنامه‌ها و فعالیت‌ها با نیازها و خواسته‌های گروه‌های مخاطب است. لذا اطلاعاتی در زمینه سن، جنسیت، نوع شغل، طبقه اجتماعی، ترکیب خانواده و باورهای فرهنگی و اعتقادی حائز اهمیت است تا ماهیت افراد شرکت‌کنندگان بالقوه در فعالیت‌های زیست شبانه بیشتر آشکار شود. آنچه در اینجا اهمیت دوچندان دارد، دیدگاه شهروندان نسبت به این موضوع است، زیرا با کشف دیدگاه ایشان، به نوعی می‌توان به الگوی ذهنی ایشان برای مشارکت، پی برد. البته باید اشاره داشت که این موضوع الزاماً در تمام شرایط صادق نیست و نظرات افراد در پاره‌ای مواقع نمی‌تواند بازتاب واقعی رفتار آنها باشد. از نقطه نظر سن، بیشتر پاسخ‌دهندگان (۷۰ درصد) بر این باور بودند که افراد در تمامی سنین می‌توانند از مخاطبان زیست شبانه باشند. با این وجود برخی نیز به تفاوت‌هایی اشاره داشته و فعالیت‌های شبانه را برای افراد جوان معمول‌تر

و یا:
 از نظر جنسیتی زن و مرد فرق می‌کند چون در گردش شبانه ممکن است زنان در معرض آسیب باشند (ش ۱۲).
 از دیگر موضوعات مطرح، نوع شغل افراد است. از آنجا که امروزه بخش عمده‌ای از زمان افراد به کار در بیرون از منزل اختصاص دارد و از سوی دیگر، نوع کار افراد الگوهای فراغتی و تفریحی ایشان را شکل می‌دهد، بنابراین از این منظر تفاوت معناداری بین افراد وجود دارد (۸۰ درصد):

کارمندها که روز کار می‌کنند نمی‌توانند شرکت کنند. فقط برای کسانی که کسب و کار شبانه دارند و کسبه و فروشندگان کالا (ش ۴، کارمند).

متأسفانه در زندگی کارمندی نمی‌توان انتظار شب بیداری و گردش شبانه داشت (ش ۱۶، کارمند).

برخی نیز بر این باور بودند شب‌گردی تنها برای افرادی که دارای مشاغل آزاد هستند و یا شغل آنها به لحاظ زمانی دارای انعطاف است، مناسب است. این در حالی است که پاسخ‌دهنده دیگری که شغل وی کارگری است نظری متفاوت دارد:

کارگر برای امرار معاش نمی‌تواند از کار روزانه‌اش بزند، پس شاید

جدول ۲. اطلاعات جمعیت‌شناختی مربوط به نمونه شهروندان شرکت‌کننده در فعالیتهای فراغتی زیست شبانه. مأخذ: نگارندگان.

کد	جنسیت	سن	تحصیلات	شغل	وضعیت تأهل
ش ۱	زن	۵۴	کارشناسی ارشد	کارمند	متأهل
ش ۲	مرد	۴۳	کارشناسی	کارمند	متأهل
ش ۳	مرد	۳۶	ششم ابتدایی	کارگر	مجرد
ش ۴	زن	۴۲	کارشناسی	کارمند	مجرد
ش ۵	زن	۲۵	کارشناسی ارشد	دانشجو	متأهل
ش ۶	مرد	۵۱	دیپلم	کارمند	متأهل
ش ۷	مرد	۵۲	کارشناسی	بازنشسته	متأهل
ش ۸	مرد	۵۴	فوق دیپلم	آزاد	متأهل
ش ۹	مرد	۶۲	کارشناسی	بازنشسته	متأهل
ش ۱۰	زن	۴۴	کارشناسی	خانه دار	متأهل
ش ۱۱	مرد	۴۴	کارشناسی	کارمند	متأهل
ش ۱۲	زن	۴۸	فوق دیپلم	ماما	متأهل
ش ۱۳	زن	۳۴	کارشناسی	کارمند	مجرد
ش ۱۴	مرد	۲۹	کارشناسی	کارمند	متأهل
ش ۱۵	مرد	۴۱	دکتری	استاد دانشگاه	متأهل
ش ۱۶	زن	۴۰	کارشناسی	کارمند	متأهل
ش ۱۷	مرد	۴۰	کارشناسی	کارمند	متأهل
ش ۱۸	مرد	۳۹	کارشناسی ارشد	کارمند	متأهل
ش ۱۹	مرد	۲۴	کارشناسی	آزاد	مجرد
ش ۲۰	مرد	۴۰	کارشناسی	آزاد	متأهل
ش ۲۱	زن	۴۵	دیپلم	کارمند	متأهل
ش ۲۲	مرد	۳۷	کارشناسی	آزاد	متأهل
ش ۲۳	زن	۴۳	کارشناسی ارشد	کارمند	متأهل

بهبتر است که شب اگر امنیت باشد با خانواده‌اش به پارک برود (ش ۳).
 از نقطه نظر ترکیب افراد شرکت‌کننده به لحاظ مجرد یا متأهل بودن، پاسخ‌دهندگان (۸۵ درصد) ماهیت تفریحات شبانه را بیشتر متناسب با روحیات و ویژگی‌های مجردها و جوانان می‌دانند و معتقدند که هنوز زیرساخت‌های لازم برای تبدیل و متناسب‌سازی آن برای تفریحات خانوادگی، مهیا نشده است.
 تفریحات شبانه بیشتر مخصوص مجردهاست و هنوز خیلی خانوادگی نشده است (ش ۱۸).
 از نقطه نظر افراد واجد شرایط برای فعالیتهای شبانه، بیشتر پاسخ‌دهندگان جوانان را از مخاطبان اصلی زیست شبانه برشمردند. در دیگر جوامع نیز برداشتها در این خصوص مشابه است. همان‌گونه که محققان پیشین^{۲۰} نیز بیان داشته‌اند، در برخی از شهرهای اروپایی توسعه و کالاسازی زیست شبانه با محوریت جوانان در مراکز شهری، با قوت بخشیدن به موضوعات نژادی، قومی، طبقاتی و نابرابری نیروی کار همراه بوده است. همچنین در بسیاری از شهرهای بزرگ اروپای جنوبی، توسعه زیست شبانه جوانگرا در مرکز شهر، با ظهور مسائل اجتماعی برای ساکنین همراه بوده است و هم‌زیستی پایدار بین گروه‌های اجتماعی مختلف شهر را تحت تأثیر قرار داده است. از سوی دیگر، در جامعه سنتی ایران، نظام خانواده از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. همان‌گونه که الگوی مسافرت‌های داخلی ایرانیان به‌ویژه در ایام نوروز نشان می‌دهد، خانواده‌های ایرانی تا حد امکان مایل به انجام تفریحات دسته‌جمعی و تقویت هرچه بیشتر پیوندهای

بهبتر است که شب اگر امنیت باشد با خانواده‌اش به پارک برود (ش ۳).
 از نقطه نظر ترکیب افراد شرکت‌کننده به لحاظ مجرد یا متأهل بودن، پاسخ‌دهندگان (۸۵ درصد) ماهیت تفریحات شبانه را بیشتر متناسب با روحیات و ویژگی‌های مجردها و جوانان می‌دانند و معتقدند که هنوز زیرساخت‌های لازم برای تبدیل و متناسب‌سازی آن برای تفریحات خانوادگی، مهیا نشده است.
 تفریحات شبانه بیشتر مخصوص مجردهاست و هنوز خیلی خانوادگی نشده است (ش ۱۸).
 از نقطه نظر افراد واجد شرایط برای فعالیتهای شبانه، بیشتر پاسخ‌دهندگان جوانان را از مخاطبان اصلی زیست شبانه برشمردند. در دیگر جوامع نیز برداشتها در این

جدول ۳. اطلاعات جمعیت‌شناختی مربوط به نمونه کسبه و فعالان اقتصادی. مأخذ: نگارندگان.

کد	جنسیت	سن	تحصیلات	شغل	سابقه فعالیت (سال)	متوسط درآمد (میلیون)
۱ک	مرد	۲۰	دیپلم	فروشنده	۴	۳
۲ک	مرد	۵۰	کارشناسی	فروشنده در سوپرمارکت	۱۶	اظهاری نشده
۳ک	مرد	۵۰	کارشناسی	گل فروش	۲۵	۶
۴ک	مرد	۲۴	فوق دیپلم	ساندویچ فروش	۵	۳
۵ک	مرد	۳۵	دوم راهنمایی	آبمیوه فروش	۱۵	اظهاری نشده
۶ک	مرد	۲۵	فوق دیپلم	فروشنده در سوپرمارکت	۳	اظهاری نشده
۷ک	مرد	۲۹	ابتدایی	شیرینی فروش	۱۱	اظهاری نشده
۸ک	زن	۳۰	فوق دیپلم	فروشنده و نفود	۵	اظهاری نشده
۹ک	زن	۴۲	دیپلم	فروشنده کافی شاپ	۱۰	اظهاری نشده
۱۰ک	مرد	۳۰	کارشناسی	تنقلات فروش	۵	۳

جدول ۴. اطلاعات جمعیت‌شناختی مربوط به نمونه خبرگان. مأخذ: نگارندگان.

کد	جنسیت	تخصص	تحصیلات	شغل	سابقه (سال)	سازمان
۱خ	زن	مشاوره خانواده	دکتری	مدیر اجتماعی	۱۸	شهرداری
۲خ	زن	منابع انسانی	دکتری	استاد دانشگاه	۱۵	شهرداری
۳خ	مرد	عمران	کارشناسی ارشد	مدیر عمران	۱۲	شهرداری
۴خ	مرد	عمران	کارشناسی ارشد	مدیر شهرداری	۲۹	شهرداری
۵خ	مرد	برنامه‌ریزی شهری	کارشناسی ارشد	مدیر	۲۰	شهرداری
۶خ	زن	روابط عمومی	کارشناسی ارشد	مدیر	۲۵	وزارت صنایع
۷خ	مرد	افسر نیروی انتظامی	کارشناسی	افسر اجرائیات	۲۰	نیروی انتظامی
۸خ	مرد	مدیریت گردشگری	دکتری	استاد دانشگاه	۱۵	پژوهشکده نظر
۹خ	مرد	مدیریت	دکتری	شهردار	۱۵	شهرداری
۱۰خ	مرد	شهرسازی	دکتری	مدیر شهرسازی	۱۰	شهرداری
۱۱خ	مرد	برنامه‌ریزی شهری	کارشناسی ارشد	کارشناس	۱۲	دانشگاه آزاد
۱۲خ	زن	مدیریت گردشگری	دکتری	استاد دانشگاه	۲۳	جهاد دانشگاهی صنعتی شریف
۱۳خ	زن	برنامه‌ریزی گردشگری	دکتری	استاد دانشگاه	۱۱	دانشگاه علم و فرهنگ

تصمیم‌گیری و نگرش ایشان نسبت به پدیده زیست شبانه دارد (۸۵ درصد):
 اگر شب بیدار باشم دوست دارم دعا، قرآن و مطالعه کنم (ش ۴).
 ترجیح می‌دهم از ساعت ۳-۲ به بعد نماز، ذکر و عبادت داشته باشم مگر اینکه زیارت عالیات، امامزاده‌ها و اماکن زیارتی تفریحی مثل امامزاده حمیده خاتون ... من موافقم به شرطی که حرکات موزون در تفریحگاه‌ها و استراحتگاه‌ها رواج

خانوادگی هستند. بنابراین به نظر می‌رسد که در مواجهه با پدیده زیست شبانه نیز، کماکان از همان الگوهای جمع‌گرایی و به عبارتی تمایل به تفریحات جمعی و خانوادگی تبعیت شود. البته نباید فراموش کرد که امروزه بخشی از نوجوانان و جوانان ایرانی نیز تحت تأثیر الگوهای جهانی به ویژه مصرف‌گرایی و جهانی شدن فرهنگ قرار گرفته‌اند و احتمال بروز تعارضاتی بین جوانان و والدین در درون خانواده‌ها وجود دارد. باورهای فرهنگی و اعتقادی افراد نیز تأثیر بسزایی در

درصد	متغیرها
۷۰	تناسب زیست شبانه با سنین مختلف
۸۵	گرایش بیشتر جوانان به زیست شبانه
۷۵	تأثیر تفاوت جنسیت
۸۰	تأثیر شغل در گرایش به زیست شبانه
۸۵	ترکیب شرکت‌کنندگان در زیست شبانه به لحاظ مجرد یا متأهل بودن
۸۵	جوانان به عنوان مخاطبان اصلی زیست شبانه
۸۵	تأثیر باورهای فرهنگی و اعتقادی
۳۰	سطح درآمد و وضعیت مالی
۹۵	زیست شبانه به مثابه فرصتی برای کار و درآمد
۹۵	شب بهترین زمان برای جبران مشغله‌ها و ازدحام روز
۲۰	شب به مثابه فرصتی برای اندیشه و تعمق
۸۵	سرزندگی شهر
۶۵	کاهش ازدحام و تنش
۳۵	احساس آزادی و انعطاف بیشتر
۴۵	بودن در کنار خانواده
۷۵	محدودیت‌های شغلی
۲۵	نیاز به استراحت در شب
۸۵	عدم احساس امنیت
۳۰	اخلال در برنامه زندگی
۴۰	اعمال مجرمانه
۳۰	منافات با فرهنگ و اعتقادات
۹۵	مشتری و درآمد بیشتر
۸۰	آرامش بیشتر مشتری
۷۰	ترس از استمرار و عادت به شب‌کاری کسبه
۳۰	محدود بودن عرضه به محصولات خاص
۴۵	دور شدن کسبه از خانواده
۹۵	توسعه کسب و کارهای فرهنگی
۱۰۰	توسعه صنعت گردشگری
۶۵	افزایش همبستگی اجتماعی
۸۰	افزایش سرزندگی و پویایی شهر
۷۵	کمک به ایجاد امنیت عمومی در شهر
۶۵	تحکیم خانواده
۴۵	افزایش ساعات بازدید از اماکن فرهنگی و اجتماعی
۷۰	افزایش نشاط شهروندان
۳۰	ایجاد مزاحمت برای خواب و استراحت دیگران
۴۰	شوک فرهنگی در مراحل اولیه
۷۰	احتمال بروز تعارضات در خانواده
۵۰	کاهش بازدید روزانه

پیدا نکنند. به طور کلی هر جا که شرع و مقدسات کشورمان حفظ شود (ش ۹).

سطح درآمد و وضعیت مالی افراد نیز از جمله ویژگی‌هایی است که می‌تواند بر رفتار و الگوهای مشارکت افراد تأثیر گذار باشد. برخی به پدیده زیست شبانه به عنوان یک کالای مصرفی لوکس می‌نگرند که تنها مختص طبقات خاصی از جامعه است (۳۰ درصد):

زیست شبانه برای پولدارهاست. چون کسانی که در قشر متوسط و ضعیف هستند اینقدر مشغله دارند که حس و حال ندارند برای تفریح شبانه (ش ۱).

برعکس، برخی نیز شب‌گردی را کالایی معمولی و نه لوکس می‌دانند که می‌تواند برای تمامی اقشار جامعه قابل دسترسی باشد (۷۰ درصد):

از نظر درآمد به نظرم فرقی نمی‌کند پولدار باشد یا ضعیف، چون گردش شبانه زیاد هزینه خاصی ندارد (ش ۱۴).

امروزه عموم، گذران اوقات فراغت و تفریحات شبانه را کالایی لوکس می‌پندارند که تنها مختص قشر مرفه جامعه است. صحبت از پدیده‌ای موسوم به «دور دور کردن» در بین شهروندان رایج شده است که اشاره به مسابقات و شرط‌بندی‌های جوانان مرفه و رانندگی دیوانه‌وار در نیمه‌های شب و در سطح شهر دارد. این پدیده نابهنجار، محصول سوء استفاده این افراد از ساعات خلوتی شب است و به نظر می‌رسد در صورت توسعه زیست شبانه و افزایش نظارت عمومی، باقی شهروندان می‌توانند با مطالبه حق شهروندی خود مبنی بر برخورداری از فضاها و مکان‌های عمومی شهری در امن‌ترین و ایمن‌ترین حالت ممکن، نقش بسزایی در کاهش و حذف این نابهنجاری‌های مدنی داشته باشند.

یکی از پاسخ‌دهندگان دیدگاه سومی دارد و به زیست شبانه به عنوان فرصتی برای اقشار کم‌درآمد اشاره می‌کند: پولدارها پولشان را خرج می‌کنند و کم‌درآمدها درآمد و پول کسب می‌کنند (ش ۳).

از دیدگاه کسبه، زیست شبانه فرصت بسیار مناسبی برای کار و افزایش درآمد است و تقریباً اکثر پاسخ‌دهندگان (۹۵ درصد) از این پدیده استقبال کرده و با توجه به تجربیات پیشین خود، به بهره‌مندی از زیست شبانه اذعان داشتند:

در ماه رمضان تا ۵ صبح در مغازه بودم، دخلمان تقریباً دوبرابر شده بود (ک ۶).

ب. جاذبه‌ها

نگرش شهروندان در قالب جاذبه‌ها و دافعه‌های موجود نسبت به پدیده زیست شبانه قابل بررسی است. از این منظر دو مقوله جاذبه‌ها و دافعه‌های فردی و اجتماعی شناسایی و ذیل هر یک زیرمقوله‌هایی به شرح ذیل استخراج شد:

• جاذبه‌های فردی

- کاهش فشار روانی

پاسخ‌دهندگان (۹۰ درصد) بر این باورند که به دلیل ازدحام،

فضاهای رسمی، شب را فرصتی برای رهایی از قیدهای روزانه و البته در چارچوب عرف و هنجارهای اجتماعی می‌دانند. شب انسان‌ها انگار از قفس آزاد می‌شوند، احساس آزادی می‌کنند و راحت می‌توانند با هم بخندند و کسی جلوی آنها را نمی‌گیرد (خ ۱).

- بودن در کنار خانواده

اگرچه برخی تصورات و عقاید رایج در جامعه پیرامون زیست شبانه، بر این موضوع تأکید دارند که رواج تفریحات شبانه ممکن است به تضعیف پایه‌های خانواده بیانجامد، ولی برخی از پاسخ‌دهندگان (۴۵ درصد) به نقش زیست شبانه در انسجام بیشتر خانواده اشاره داشته‌اند:

زیست شبانه باعث می‌شود که افراد خانواده خیلی به هم نزدیک شوند (ش ۱۳).

- افزایش همبستگی اجتماعی

یکی از پاسخ‌دهندگان در بیان تجربیات خود از شرکت در زیست شبانه چنین عنوان کرد:

مردم با لذت خرید می‌کردند، تا پاسی از شب بیرون بودند، انگار همبستگی بین مردم خیلی زیادتر بود.

دیگران (۴۰ درصد) نیز به وجود نوعی تعامل مثبت بین شرکت‌کنندگان و نیز بین شرکت‌کنندگان و ارائه‌دهندگان خدمات در شب اشاره داشتند.

ج. دافعه‌ها

• دافعه‌های فردی

مواردی که در اثنای مرور متن مصاحبه‌ها، به عنوان موضوعات بازدارنده از شرکت در فعالیتهای شبانه آشکار شد، به قرار زیر است:

- محدودیت‌های شغلی

محدودیت‌هایی که به دلیل نوع شغل و زمان الزامی برای حضور در محل وجود دارد، از جمله مواردی است که در برخی افراد، نسبت به شرکت در فعالیتهای مرتبط با زیست شبانه دافعه ایجاد می‌کند.

می‌ترسم صبح خواب بمانم (ش ۱، کارمند). افرادی که شغل اداری ندارند اختیارشان با خودشان است (ش ۶).

برخی (۷۵ درصد)، محدودیت‌های شغلی افراد را به عنوان عامل بازدارنده از شرکت در فعالیتهای زیست شبانه عنوان می‌کنند. اگرچه این موضوع برای افرادی که دارای مشاغل اداری و حساس به زمان هستند، صادق است ولی توجه به این موضوع نیز ضروری است که این دسته از شاغلین نیز به دلیل وجود تعطیلات آخر هفته، تعطیلات رسمی، مرخصی و سایر فرصت‌های فراهم‌آمده دیگر، می‌توانند زیست شبانه را تجربه کنند. بنابراین بخش‌های زیادی از جامعه متناوباً می‌توانند در فعالیتهای شبانه مشارکت داشته باشند.

- نیاز به استراحت در شب

شلوغی و مشغله‌های موجود در طی روز، فرد از نظر روانی احساس آسایش ندارد. همچنین فعالیت‌های روزانه با استرس و فشار روانی همراه است که در ساعات پایانی روز منجر به افسردگی و اضطراب افراد می‌شود. به همین دلیل شب را بهترین زمان برای بهره‌مندی از آرامش و سکوت می‌دانند: روحیه‌بخش، انرژی‌بخش و آرامش‌بخش است. چون روز این آرامش را ندارد ... افسردگی به سراغ آدم نمی‌آید. امواج منفی از بدن دور می‌شود (ش ۸). تفریحات متناسب با شب بگذارند. پارکی مخصوص شب باشد همراه با موسیقی. چون الان آدم‌ها خیلی افسرده‌اند و نیاز به تجدید روحیه و نشاط دارند (ش ۱۳).

- تأمل و اندیشه

برخی فراتر رفته و به جنبه‌های فلسفی‌تر اشاره کرده و شب را فرصتی برای اندیشه و تعمق دانسته‌اند (۲۰ درصد): احساس می‌کنم در شب زیبایی‌هایی را می‌بینم که در روز نمی‌بینم. احساس می‌کنم به خدا نزدیکترم (ش ۱). سکوت خاصی همراه با تفکر دارد. روح آدم‌ها در شب لطیف‌تر است. به اعمال خودش که در روز انجام داده کمی با تأمل و فکر نگاه می‌کند (ش ۲۱).

• جاذبه‌های اجتماعی

- سرزندگی شهر

اکثر پاسخ‌دهندگان (۸۵ درصد) بر این باور بودند که در صورت توسعه زیست شبانه در تهران، شهر از پدیده شب‌مردگی رها شده و پویایی و نشاط پیدا خواهد کرد. امروزه یکی از معیارهای مؤثر در انتخاب محله برای سکونت در شهر، امنیت محله است که در این میان پویایی و شب‌زندگی تأثیر بسزایی در برآورد افراد از امنیت و یا حداقل امنیت ذهنی ایشان دارد:

برای برخی ملاک برای خرید منزل در یک محدوده این است که آن منطقه تا چه حد در شب زنده است و خلوت نباشد (ش ۱).

- کاهش ازدحام و تنش

پاسخ‌دهندگان به مزیت تفریحات شبانه به دلیل کاهش ازدحام و تنش در شب‌هنگام اشاره می‌کنند (۶۵ درصد): مردم در شب آرامتر برخورد می‌کنند تا روز، خوش‌اخلاق‌ترند. همچنین کاسب‌ها هم همینطور آرامش دارند و می‌خندند، شوخی می‌کنند ولی در روز همه خشک و خشن و عجول هستند (ش ۱۴). من اصولاً تمایل به تفریح شبانه دارم چون روز خیلی شلوغ است، سرسام‌آور است. حتی اماکن تفریحی مملو از جمعیت فضا را خیلی غیرقابل تحمل می‌کند (ش ۱۰).

- احساس آزادی و انعطاف بیشتر

برخی شهروندان (۳۵ درصد) به دلیل تاریکی شب، و نیز فارغ‌شدن از الزامات کاری روز و عدم نیاز به حضور در

می‌تواند موجب کاهش بسیاری از جرائم و بزه‌کاری‌ها شود. وی معتقد است اگر جامعه‌ای همبستگی اجتماعی قوی داشته باشد، اعضای آن هم‌نوایی بیشتری با ارزش‌های جامعه خواهند داشت.

- منافات با فرهنگ و اعتقادات

یکی از برجسته‌ترین مواردی که به عنوان عامل بازدارنده از سوی برخی پاسخ‌دهندگان (۳۰ درصد) ذکر شد، به باورهای فرهنگی و اعتقادی جامعه اشاره دارد:

دختر من برخی شب‌ها دلش می‌خواهد که برویم بیرون مثلاً بستنی بخوریم. دخترم را تنها نمی‌گذارم برود. جوان‌ها باید با خانواده بروند (ش ۱).

به نظرم در جوامع اسلامی نمی‌شود و ما نمی‌توانیم خودمان را با جوامع مدرن مقایسه کنیم (ش ۲).

کسبه و فعالان اقتصادی

الف. جاذبه‌ها

مواردی که افراد به طور تلویحی در مصاحبه‌ها به عنوان جاذبه‌های زیست‌شبانانه برای کسب و کار، عنوان کردند به قرار زیر است:

- مشتری و درآمد بیشتر

اکثر قریب به اتفاق پاسخ‌دهندگان (۹۵ درصد) که از کسبه شهر تهران بودند، به مزیت و رونق کار شبانه از منظر فراوانی مشتری و کسب درآمد بیشتر اذعان داشتند:

کاسبی شب بهتر از روز است، درآمد بیشتر است (ک ۶، سوپرمارکت). مراجعه‌کننده شب‌ها بیشتر است، حدود ساعت ۱۲ تا ۳ شب... در ماه رمضان بعضی وقت‌ها تا ساعت ۴ صبح سر کار بودم. خواهشاً بسته نشود. درآمد زیادی داشتم (ک ۵، آبمیوه‌فروش). کسب و کار ما خیلی در این شب‌ها رونق دارد. مردم خیلی خرید می‌کنند (ک ۴ ساندویچ‌فروش).

- آرامش بیشتر مشتری

اکثر مصاحبه‌شوندگان (۸۰ درصد) معتقد بودند که مشتری‌ها در شب آرامش بیشتری دارند. این در حالی است که شهروندان نیز در طی مصاحبه‌ها به این موضوع اشاره داشته و بر این باور بودند که کسبه و فروشندگان در شب آرامتر بوده و برخورد بهتری دارند:

خیلی عالی است. مردم (مشتریان) آرامش بیشتری دارند. پرخاشگر یا عجول نیستند (ک ۸، فروشنده و نفود).

ب. دافعه‌ها

- عدم امنیت

با وجود استقبال اغلب پاسخ‌دهندگان و تأکید بر منافع اقتصادی زیست‌شبانانه که بعضاً خود تجربه کرده‌اند، برخی نیز از ناامنی گلایه داشتند:

شبانه دو نفر حدود ساعت ۱۰ حمله کردند و دخلم و صندوق

برخی (۲۵ درصد) بر این باورند که از نظر فیزیولوژیکی، شب بهترین زمان برای خواب و استراحت است و اگر تغییری در کاربری این بازه زمانی از شب صورت گیرد، تبعات منفی در پی خواهد داشت:

شب فقط به خواب اختصاص دارد (ش ۱۱). خواب را ترجیح می‌دهم. اگر هم گردش شبانه رفته‌ام فردایش سخت گذشته است چون انرژی نداشتم (ش ۲).

- عدم احساس امنیت

با وجود تمایل به گردش شبانه و بهره‌مندی از پدیده زیست‌شبانانه، اما اکثر پاسخ‌دهندگان (۸۵ درصد) نسبت به امنیت شهر در شب بدبین بوده و به احساس ناامنی به عنوان یکی از عوامل بازدارنده اشاره کردند. به عنوان مثال:

در شب از وجود اراذل و اوباش و ناامنی جامعه می‌ترسم (ش ۱۲).

- اخلال در برنامه زندگی

الگوهای زمانی رایج کار، استراحت و فراغت در جامعه، تأثیر بسزایی بر نگرش افراد نسبت به فعالیت‌های روزانه و یا شبانه دارد. ساعات فعالیت ادارات، مدارس، دانشگاه‌ها و دیگر الزامات شغلی و محدودیت‌های اجتماعی، می‌تواند در رغبت افراد به شرکت در زیست‌شبانانه تأثیرگذار باشد:

اگر قرار است فردایش بچه‌ها به مدرسه بروند سخت است (ش ۱۰). آدم را از زندگی روزانه می‌اندازد. چون شب خوابش کامل نبوده (ش ۴).

از سوی دیگر، یکی از پاسخ‌دهندگان نظر متفاوتی دارد و به موضوع برنامه‌ریزی اشاره کرده است. از این منظر، افراد و خانواده در درازمدت می‌توانند الگوهای تفریح و فراغت شبانه خود را شکل دهند به گونه‌ای که در تناسب با برنامه روزانه ایشان باشد و بدیهی است که شکل‌گیری این الگوها فرایندی زمانبر و مستلزم آزمون و خطا، تجربه و تطابق با شرایط جدید است:

شاید کسانی که برای اولین بار می‌روند یک مقدار دچار اختلال شوند در زندگیشان، ولی در درازمدت می‌توانند برنامه‌ریزی خوبی داشته باشند (ش ۱).

• دافعه‌های اجتماعی

- اعمال مجرمانه

رد و بدل کردن مواد مخدر، دزدی و کیف‌قاپی، مزاحمت برای خانواده‌ها و به‌ویژه خانم‌ها، بروز رفتارهای ناهنجار از جمله مواردی است که پاسخ‌دهندگان (۴۰ درصد) پیرامون آنها ابراز نگرانی کردند.

از سوی دیگر، برخی محققان از جمله دورکیم (۱۳۸۷) بر این باورند تعاملاتی که در زیست‌شبانانه شکل می‌گیرد می‌تواند به کاهش ناامنی کمک کند. به باور وی، وجود تعاملات در درون فضاهای شهری مهمترین ابزار نظارتی و کنترلی است که

را خالی کردند (ک ۲، شغل). کلاً تا ساعت ۱۱ شب باز هستیم. چون امنیت ندارد (ک ۷، شیرینی فروش).

- ترس از استمرار و عادت به شبکاری

کاسبان و فروشندگان نیز همانند شهروندانی که به قصد تفریح در فعالیت‌های شبانه شرکت می‌کنند، تابع الگوهای زمانی هستند که بسیار پیش‌تر از این شکل گرفته است. بنابراین جابه‌جایی شب و روز برای کاسبی را امری موقتی و نه معمول می‌دانند:

می‌ترسم دیگر نتوانم روزها کار کنم (ک ۱۰، تنقلات فروش).

- محدود بودن عرضه به محصولات خاص

برخی کسبه (۳۰ درصد) بر این باور بودند که الزاماً تمامی مشاغل و اصناف نمی‌توانند از توسعه زیست شبانه بهره‌مند شوند و تنها آن دسته از عرضه‌کنندگان که محصولات مرتبط با نیازهای فراغتی و تفریحی ارائه می‌دهند، از این فرصت بهره خواهند برد:

گل‌فروشی، بوتیک، لوازم خانگی و ... بعضی از مشاغل در شب رونقی ندارد (ک ۳، گل‌فروش).

از سوی دیگر، به دلیل تنوع بیشتر خدمات و کالاهای ارائه شده در روز، مشتری‌ها نیز ممکن است خرید روزانه را به شبانه ترجیح دهند. همچنان که یکی از شهروندان اظهار کرده است: در روز از لحاظ خرید می‌توانم انتخاب بیشتری داشته باشم (ش ۶).

- دور شدن از خانواده

کسبه نیز همانند دیگر شهروندان به فراغت و تفریح شبانه نیاز دارند. برخی (۴۵ درصد) بر این باورند که به دلیل عدم تناسب برنامه زمانی آنان با سایر افراد خانواده، کار شبانه ممکن است آنها را از خانواده‌ها دور کند.

دوست دارم در کنار خانواده‌ام باشم و به تفریحات آنها برسم و فقط روز کار کنم (ک ۳، گل‌فروش).

• جنبه‌های اجتماعی فرهنگی زیست شبانه

با توجه به مصاحبه‌های صورت گرفته، جنبه‌های اجتماعی فرهنگی زیست شبانه در قالب دو بعد مثبت و منفی به شرح ذیل شناسایی شد:

• جنبه‌های مثبت اجتماعی فرهنگی

- توسعه کسب و کارهای فرهنگی

خبرگان مصاحبه‌شونده (۹۵ درصد) بر این باور بودند که طیفی از کسب و کارهای فرهنگی در زیست شبانه فرصت فعالیت و رشد دارند. سینما، تئاتر، بازدید از موزه‌ها و مراکز فرهنگی، کتابخانه‌ها و سایر بخش‌ها و فعالیت‌های فرهنگی از جمله مواردی بود که شهروندان به عنوان فعالیت‌های محبوب خود در شب‌هنگام از آن یاد کردند.

- توسعه صنعت گردشگری

توسعه گردشگری شهری و ایجاد ظرفیت‌هایی برای تهران‌گردی

به‌ویژه برای اقشاری که در روز فرصتی برای گشت‌های شهری ندارند، از جمله مواردی است که کارشناسان (۱۰۰ درصد) بدان اشاره داشته‌اند. امروزه شهر تهران با دارا بودن اماکن تاریخی، تفریحگاه‌ها، موزه‌ها و جاذبه‌های خرید، پتانسیل قابل توجهی برای گردشگری شهری دارد.

- افزایش همبستگی اجتماعی

برخی کارشناسان (۶۵ درصد) بر این باور بودند که به دلیل ماهیت فضای شبانه و به‌ویژه در صورت توسعه فعالیت‌های فرهنگی، می‌توان شاهد افزایش همبستگی و انسجام اجتماعی بود. یکی از مصاحبه‌شوندگان با ذکر یک مثال به تجربیات گذشته در این خصوص اشاره داشته و از پایگاه‌های بسیج مردمی یاد می‌کند که در گذشته مراکزی برای تجمع جوانان بودند و با انجام فعالیت‌های فرهنگی در تربیت و پرورش جوانان نقشی بسزا داشتند.

همان‌گونه که دورکیم (۱۳۸۷) نیز بیان داشته است، وجود تعاملات و همبستگی در درون فضاهای زیستی به عنوان مهمترین ابزار نظارتی و کنترلی، می‌تواند از بسیاری از جرائم و بزه‌کاری‌ها بکاهد. به باور وی، اگر جامعه‌ای همبستگی اجتماعی قوی باشد، اعضای آن هم‌نوایی بیشتری با ارزش‌های جامعه خواهند داشت.

- افزایش سرزندگی و پویایی شهر

توسعه زیست شبانه می‌تواند از پدیده شب‌مردگی شهر جلوگیری کرده و موجب نشاط و سرزندگی شهر شود. این موضوع در درازمدت می‌تواند سبب کاهش اعمال مجرمانه‌ای شود که در خلوتی شب انجام می‌گیرد.

- کمک به ایجاد امنیت عمومی در شب

برخی مصاحبه‌شوندگان (۷۵ درصد) بر این باور بودند که برخلاف تصور عموم از ناامنی شبانه، وجود زیست شبانه می‌تواند موجب امنیت باشد:

در زیست شبانه لاهیجان احساس خوبی داشتم. دست‌فروشان فعالیت عادی داشتند. برای مردم عادی بود. رستوران‌ها فعالیت داشتند و احساس امنیت بالا داشتم (ش ۱).

- تحکیم خانواده با انجام فعالیت‌های فراغتی خانوادگی در شب

برخی مصاحبه‌شوندگان به دلیل مشغله و فعالیت‌های کاری روزانه، تفریحات شبانه را فرصتی برای بودن در کنار خانواده و قوی نگه‌داشتن ارتباطات خانوادگی می‌دانند. یکی از فروشندگان نیز با توجه به مشاهدات خود چنین بیان می‌کند: اینجا ساعت‌ها خانواده‌ها در کنار هم تا دیروقت می‌نشینند و گپ می‌زنند (ک ۹، کافی‌شاپ).

- افزایش ساعات بازدید از اماکن فرهنگی و اجتماعی

یکی از موضوعاتی که در حال حاضر مطرح است، ساعات کار برخی اماکن فرهنگی و تفریحی است که به دلیل ساعات

متممادی در جامعه ایرانی رواج داشته است. به دلیل اهمیت و ارزش تاریخی کار و سحرخیز بودن به منظور آغاز تلاش روزانه در نزد ایرانیان، شب از جایگاه ویژه‌ای برای استراحت و تجدید قوا و نیز سلامت جسمی برخوردار بوده است:

کم کم فرهنگ مردم تغییر کرده و ساعت خواب به تعویق می‌افتد. این برای سلامت شهروندان مضر است (ش ۱۵، استاد دانشگاه).

اگرچه امروزه روحیه خستگی‌ناپذیری و تلاش مضاعف به‌ویژه در جوانان به قوت قبل نیست و با نسل‌های گذشته تفاوت‌هایی دارد، لیکن هنوز چارچوب‌های سنتی پابرجاست و سبک زندگی و الگوهای رفتاری بخش قابل توجهی از جامعه، به‌ویژه والدین را تشکیل می‌دهد:

... دخترم را تنها نمی‌گذارم بروم، جوان‌ها باید با خانواده بروند (ش ۱).

اگر باشد دوست دارم پارک بروم، سینما بروم، منتها همسرم مخالفت می‌کند. می‌گویند امنیت نیست (ش ۲۱).

- کاهش بازده روزانه در صورت عدم برنامه‌ریزی افراد و خانواده‌ها آنچه مسلم است، بخش عمده‌ای از فعالیت‌های اجتماعی در جوامع شهری، در طول روز اتفاق می‌افتد. از سوی دیگر، فعالیت و تلاش روزانه مستلزم داشتن انرژی و تجدید قواست. به همین جهت برخی (۵۰ درصد) کاهش بازده فرد برای دنبال کردن فعالیت‌های روزانه را به عنوان یکی از جنبه‌های منفی شرکت در فعالیت‌های زیست شبانه عنوان کرده‌اند:

باعث کمبود خواب و رخوت در بدن و افسردگی و بدخلقی و کاهش کار در طول روز می‌شود (ش ۱۵، استاد دانشگاه).

جمع‌بندی یافته‌ها

تصویر ۱ ابعاد موضوعی زیست شبانه را به همراه متغیرها و مقوله‌های مربوطه که در واکاوی متن مصاحبه‌ها آشکار شد، نشان می‌دهد. با توجه به اهداف پژوهش حاضر، تنها جنبه اجتماعی - فرهنگی پدیده، مورد توجه قرار گرفته است.

بحث و نتیجه‌گیری

پدیده زیست شبانه، به مثابه یک پدیده نوظهور اجتماعی فرهنگی می‌تواند تأثیرات چشمگیری بر فرهنگ و ارزش‌های فرهنگی جوامع داشته باشد که این تأثیر به‌ویژه در جوامع سنتی بیشتر محسوس است. امروزه زیست شبانه در بسیاری از نقاط جهان به جنبه غالبی از فرهنگ و سبک زندگی افراد تبدیل شده و از این منظر شرکت‌کنندگان و ذی‌نفعان اصلی این فرایند، به طور همزمان هم تولیدکننده و هم مصرف‌کننده محصولات فرهنگی زیست شبانه هستند. از سوی دیگر، پدیده زمانی شب و روز، از دیرباز در فرهنگ و سبک زندگی ایرانیان از معانی و کارکردهای ویژه‌ای برخوردار بوده است؛ با این حال، تغییرات و جریان‌ات

کاری ادارات، بعضاً امکان بازدید از آنها برای بخشی از جامعه وجود ندارد. یکی از شهروندان بر این باور است:

اگر اماکنی مانند موزه‌ها و کتابخانه‌ها و ... در شب فعال باشند بینش فرهنگی مردم هم بالا می‌رود (ش ۹).

- ایجاد فرصت‌های اشتغال و درآمدزایی

کارشناسان (۱۰۰ درصد) بر این باور بودند که زیست شبانه می‌تواند فرصت‌هایی برای ایجاد اشتغال، کارآفرینی و کسب درآمد فراهم آورد. نتایج مصاحبه با کسبه نیز، چنانکه پیش‌تر اشاره شد، این موضوع را تأیید می‌کند.

- افزایش نشاط شهروندان

سرزندگی و پویایی شبانه شهر و ایجاد فرصت تفریح برای افرادی که به دلیل مشغله‌های روزانه قادر به انجام تفریحات روزانه نیستند، در درازمدت می‌تواند بر نشاط شهروندان اثرگذار باشد.

• جنبه‌های منفی اجتماعی فرهنگی

اگرچه مصاحبه‌شوندگان به جنبه‌ها و اثرات مثبت زیست شبانه اشاره داشتند، اما در این بین از ذکر اثرات منفی غافل نشده و دغدغه‌هایی را بیان داشتند که در ذیل بدان‌ها پرداخته می‌شود:

- ایجاد مزاحمت برای افرادی که مایل به استراحت در شب هستند

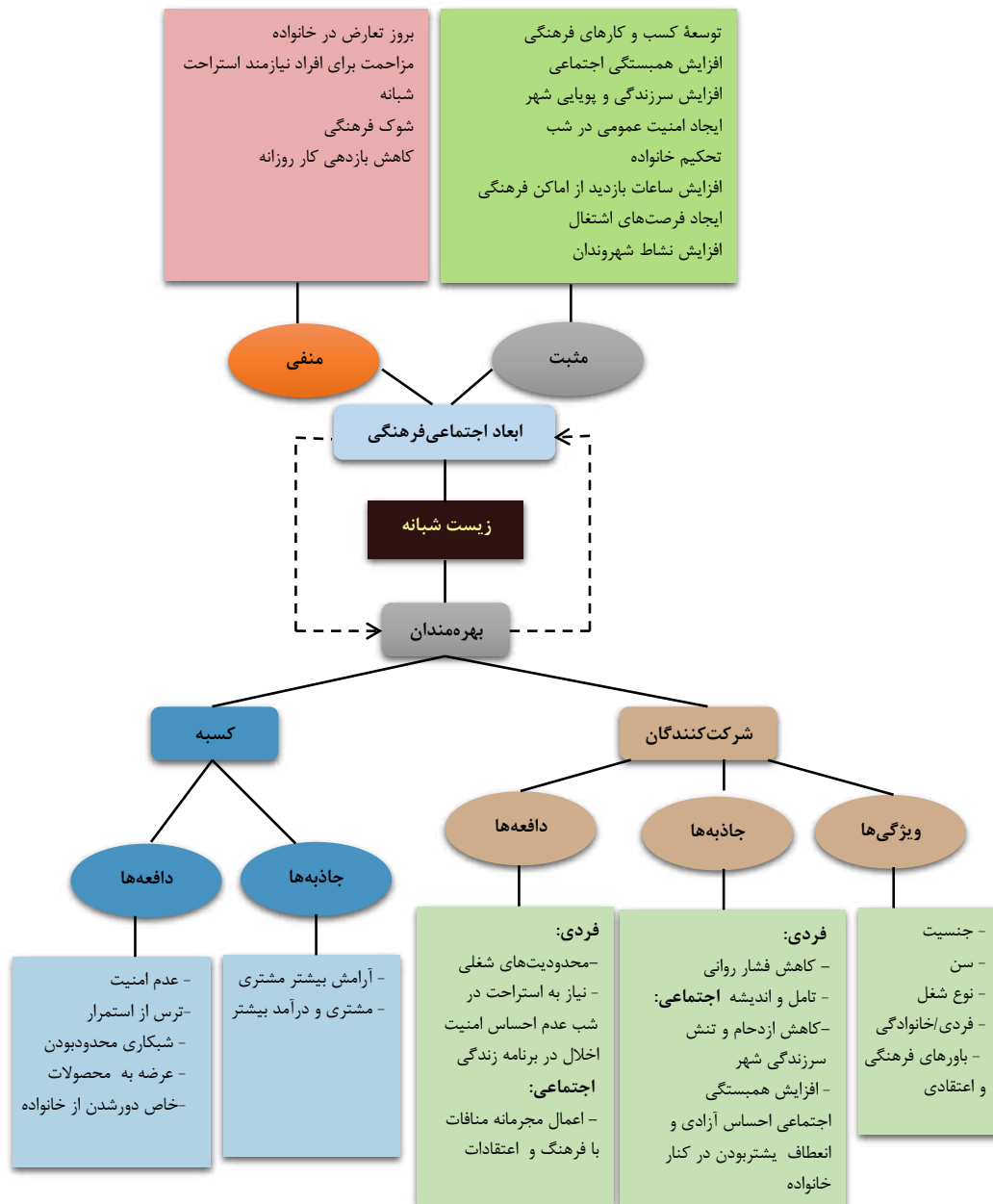
افراد بیمار به ویژه آنان که در بیمارستان‌ها بستری بوده و نیاز به استراحت دارند، افراد سالخورده، کودکان و افرادی که ترجیح می‌دهند شب را به خواب و استراحت در منزل اختصاص دهند، می‌توانند تحت تأثیر ازدحام و آلودگی صوتی قرار گیرند که ممکن است در صورت توسعه زیست شبانه ایجاد شود. بنابراین نیاز هست تا برای انتخاب مکان‌های موردنظر در شهر جهت توسعه زیست شبانه، معیارهای ویژه‌ای در نظر گرفته شود.

- شوک فرهنگی در مراحل اولیه

به دلیل باور موجود مبنی بر عدم سنخیت پدیده زیست شبانه با ارزش‌های فرهنگی جامعه، و نیز مخالفت‌های بالقوه‌ای که هم‌اکنون از سوی بخشی از جامعه و برخی نهادها و دستگاه‌ها وجود دارد، ممکن است شوک‌های فرهنگی و تعارضاتی ایجاد شود، که برای مدیریت و کنترل آن می‌بایست تدابیر ویژه‌ای اتخاذ کرد و برنامه‌ریزی مناسبی داشت.

- احتمال بروز تعارضات در خانواده

پدیده زیست شبانه همانند هر پدیده نوظهور اجتماعی - فرهنگی دیگری، می‌تواند تأثیرات عمده‌ای بر ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی به‌ویژه در جوامع سنتی داشته باشد. الگوی فراغت خانواده‌های ایرانی و نحوه بهره‌گیری و اختصاص زمان به فعالیت‌های کاری و فراغتی، همگی متأثر از باورها و الگوهای سنتی و فرهنگی بوده که برای سالیان

تصویر ۱. متغیرها و مقوله‌های زیست شبانه از جنبه اجتماعی فرهنگی. مأخذ: نگارندگان.

است. یافته‌های پژوهش گویای این مسئله است که شهروندان نسبت به شرکت در فعالیت‌های مرتبط با زیست شبانه نگرش مثبتی دارند. اما از سوی دیگر، به دلیل ابهاماتی که پیرامون این پدیده نوظهور وجود دارد، و تحت تأثیر باورهای سنتی و اجتماعی و نیز نگرشی که بر اساس برداشت‌ها و یا بعضاً تجربیات قبلی خود نسبت به وضعیت امنیت شب‌های تهران دارند، دچار نوعی تردید و بازدارندگی هستند که اکثر این دغدغه‌ها در قالب موضوعاتی همچون احساس عدم امنیت، بیم از ایجاد اختلال در زندگی روزمره، نگرانی والدین از تغییر سبک زندگی فرزندان و مثال‌هایی از این دست، قابل ذکر است. همچنین در خلال گفته‌ها و اظهارات ایشان، این موضوع آشکار شد که بیشتر مصاحبه‌شوندگان در

فرهنگی که حاصل پدیده‌های فراگیری همچون جهانی‌شدن، همگرایی فرهنگی، کمرنگ‌شدن مرزها و موانع زبانی، فرهنگی و ملیتی است، خواه ناخواه جامعه ایرانی را نیز از منظر تولید و مصرف فرهنگی، دستخوش تغییراتی خواهد کرد؛ تغییراتی که مدت‌هاست آغاز شده و نمود آن روز به روز نمایان‌تر می‌شود. شهر تهران، به عنوان یکی از کلانشهرهای کشور که مرکز اداری و سیاسی کشور نیز محسوب می‌شود و شاهد بیشترین حجم مهاجرپذیری در بین شهرهای کشور بوده است، همگام با گسترش قلمرو فرهنگی و جغرافیایی خود، نیازمند بازتوزیع زمان نیز هست. ازدحام و ترافیک شهر در روز، شب را به زمانی مناسب برای تفریح، آرامش و فاصله‌گرفتن از دغدغه‌های خیابان‌های شلوغ تبدیل کرده

عنوان مثال، مشاغل آینده ماهیتاً تفاوت زیادی با مشاغل کنونی خواهند داشت به گونه‌ای که شاید شاهد دورکاری بیشتر، کار در منزل و سایر شیوه‌های مجازی کسب و کار باشیم. بدین ترتیب، الگوهای فراغتی و سبک زندگی افراد در جوامع شهری، تحت تأثیر الگوهای جدید کار قرار خواهد گرفت و شاهد تعابیر و برداشت‌های متفاوتی از کارکرد شب و روز در بین جوامع خواهیم بود. در این میان، آنچه بسیار حائز اهمیت است و باید در نظر داشت، در وهله نخست عدم سنخیت با ارزش‌های فرهنگی و اعتقادی جامعه و در وهله دوم، راضی نگه‌داشتن و پاسخ به نیاز سه دسته از شهروندان به طور همزمان است: یک دسته آنان که مایل‌اند تا شب‌ها به تفریحات سالم بپردازند، دسته دوم صاحبان کسب و کارها و فعالان اقتصادی که مایل‌اند تا از اقتصاد شبانه کسب درآمد کنند و نهایتاً دسته سوم، آنان که شب را فرصتی برای خواب و استراحت دیده و یا بنا به هر دلیلی ترجیح می‌دهند که به استراحت بپردازند. بدیهی است که هرگونه برنامه‌ریزی در خصوص توسعه زیست شبانه در صورتی موفق است که بتواند توازن مناسب بین این سه دسته را برقرار و حفظ کند. در ادامه با توجه به کسب نقطه‌نظرات کارشناسان، راهکارهایی در جهت حداکثر کردن آثار مثبت و کاهش اثرات منفی توسعه زیست شبانه ارائه شده است:

- حمایت دستگاه‌های اجرایی اعم از نیروی انتظامی، صدا و سیما و سایر نهادهای ذی‌نفوذ و تصمیم‌گیرنده
- همکاری و هماهنگی ارگان‌ها و نهادهای آموزشی و فرهنگی در راستای ایجاد و شکل‌دهی فرهنگ مناسب زیست شبانه
- پیوندزدن خانواده‌ها با جامعه از طریق شرکت در پایگاه‌های مردمی و فرهنگی
- افزایش برنامه‌های اجتماعی-فرهنگی شبانه و عدم تمرکز محض بر گردشگری با هدف صرف غذا
- توجه و الگوبرداری از تجربیات و سنت‌های فرهنگی و عقیدتی جامعه ایرانی در طراحی و پیاده‌سازی هرچه بهتر فعالیت‌های شبانه
- در نظر گرفتن مکان‌هایی که نسبت به محله‌های مسکونی، بیمارستان‌ها و سایر اماکن ویژه، ایزوله باشد
- برنامه‌ریزی جهت اختصاص برنامه‌های مفید، ویژه گروه‌های سنی مختلف

تصویرسازی ذهنی خود از زیست شبانه، تنها در محدوده عصر تا ۱۲ شب جولان دارند و وقتی صحبت از نیمه‌های شب می‌شود، دغدغه ایشان پیرامون موضوعات امنیتی نیز بیشتر می‌شود.

از سوی دیگر، برخی احتمال بروز تعارضاتی بین جوانان و والدین در درون خانواده‌ها را از نتایج احتمالی زیست شبانه می‌دانند. تفریحگاه‌های زیست شبانه ممکن است برای نوجوانان و جوانان تبدیل به آنچه گافمن (۱۹۶۳) فضاهای پشت صحنه (back places) نام برده است شود که در آنها افراد می‌توانند خود را از دید والدین، معلمان و سیستم قضایی مخفی کنند و یا حداقل چنین حسی را به آنها القاء کند^{۱۰}. در این راستا، نهادهایی همچون آموزش و پرورش و نیز رسانه‌ها نقش بسزایی در شکل‌گیری فرهنگ زیست شبانه و بومی‌سازی این پدیده در سطح جامعه دارند، به گونه‌ای که با باورهای فرهنگی و مذهبی جامعه ایرانی سنخیت داشته باشد. در ارتباط با وضعیت کنونی جامعه ایران، برخی کارشناسان بر این باورند که در حال حاضر زیست شبانه به صورت زیرپوستی و مخفیانه در بین جوانان وجود دارد و نشانه‌های آن را می‌توان در خانه‌ها و مکان‌های زیرزمینی و مخفی پیدا کرد. آنها بر این باورند که با مشروعیت‌دادن به زیست شبانه و تسلط و نظارت عمومی هم می‌توان این فعالیت‌ها را در مسیر درست جهت داد و هم امنیت عمومی و اجتماعی را افزایش داد.

اخلال در برنامه زندگی افراد از دیگر دغدغه‌های موجود پیرامون توسعه زیست شبانه است. همانگونه که پیشتر نیز اشاره شد، درازمدت شهروندان می‌توانند الگوهای تفریح و فراغت شبانه خود را شکل دهند به گونه‌ای که در تناسب با برنامه روزانه ایشان باشد. البته شکل‌گیری این الگوها فرایندی زمانبر و مستلزم آزمون و خطا، تجربه و تطابق با شرایط جدید است.

در پایان، باید خاطرنشان ساخت که با تغییرات تکنولوژیک روزافزون و تغییرات سریع در سبک کار و زندگی در سراسر جهان، اکثر جوامع از این تغییرات متأثر خواهند شد. همانگونه که استفاده از اینترنت و سایر وسایل ارتباط جمعی، تحولات بسیاری در شیوه کار، ساختارهای سازمانی و مناسبات تجاری ما در داخل کشور ایجاد کرده، در آینده نیز پیش‌بینی می‌شود که شاهد تغییرات و تحولات بیشتری به ویژه در کلانشهری مانند تهران باشیم. به

پی‌نوشت

۱۰. nightlife cultures
۱۱. مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، ۱۳۹۵
۱۲. مهدی جلیلی، ۱۳۹۶
۱۳. روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۸
۱۴. convenience sampling
۱۵. Purposive sampling
۱۶. Judgmental sampling
۱۷. نتایج و تحلیل‌های ارائه شده، توسط یکی از نویسندگان همکار انجام شده و جهت بررسی و بازنگری مجدد در اختیار دو نویسنده همکار دیگر قرار گرفت تا

۱. Carmona
۲. Paul Chatton
۳. Robertter Hollandes
۴. kreitzman
۵. Chapman
۶. Heath Strickland
۷. Bianchini
۸. Montgomery
۹. Lynch

Brenner and Theodore ۲۰۰۵ برای مثال
Redmon (2002). ۲۰

بازنگری همه جانبه و تجزیه و تحلیلی بر یافته‌ها داشته و نکات لازم را با دیدی انتقادی و به عنوان داوران همتا، مطرح نمایند.
Lincoln & Guba ۱۸

فهرست منابع

- Hill, A. (2002). Acid House and Thatcherism: Noise, the Mob, and the English Countryside. *British Journal of Sociology*, 53(1), 89-105.
- Jayne, M., Holloway S. & Valentine, G. (2006). Drunk and Disorderly: Alcohol, Urban Life and Public Space. *Progress in Human Geography*, 30(4), 451-68.
- Lee, M. (2008). Landscape of Club Culture and Identity Politics: Focusing on the Club Culture in the Hongdae Area of Seoul. *Korea Journal*, 44(3), 65-107.
- McKay, G., (1998). *DiY Culture: Party and Protest in Nineties Britain*. London: Verso.
- Measham, F. & Brain, K. (2005). Binge' Drinking, British Alcohol Policy and the New Culture of Intoxication. *Crime, Media, Culture*, 1(3), 262-83.
- Nofre, J., Giordano E., Eldridge, A., Martins, J. C. & Sequera J. (2017). Tourism, nightlife and planning: challenges and opportunities for community liveability in La Barceloneta. *Tourism Geographies*, 376-396.
- Ocejo, R. E. (2007). *Into the Night: Urban Change Through the Prism of Bars and Bar Landscapes*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Sociological Association, New York: Hilton.
- Redmon, D. (2002). Testing informal social control theory: Examining lewd behavior during Mardi Gras. *Deviant Behavior*, 23(4), 363-384.
- Roberts, M. (2005). From Creative City' to No-Go Areas: The Expansion of the Night-time Economy in British Town and City Centres. *Cities*, 23(5), 331-38.
- Roberts, M., Turner C., Greenfield, S. & Osborn, G. (2006). A Continental Ambience? Lessons in Managing Alcohol-Related Evening and Night-time Entertainment from Four European Capitals. *Urban Studies*, 43(7), 1105-25.
- Shaw, R. (2015). Alive after five: Constructing the neoliberal night in Newcastle upon Tyne. *Urban Studies*, 52, 456- 470. DOI: 10.1177/0042098013504008.
- St. John, G. (2006). Electronic Dance Music Culture and Religion: An Overview. *Culture and Religion*, 7(1), 1-25.
- Talbot, D. (2004). *Regulating the Night: Race, Culture and Exclusion in the Making of the Night-time Economy*. Farnham, UK: Ashgate.
- آنی‌زاده، علی. (۱۳۹۵). زندگی شبانه در فرهنگ مردم ایران. *دوماهنامه فرهنگ و ادبیات ایران*، ۲۱(۶)، ۷۳-۹۸.
- جلیلی، مهدی. (۱۳۹۶). روزنامه دنیای اقتصاد، چیدمان زیست شبانه در تهران. شماره روزنامه: ۴۱۱۵، شماره خبر: ۳۲۶۹۱۹۵. تاریخ چاپ: ۱۳۹۶/۰۵/۱۹
- روزنامه دنیای اقتصاد، شب‌های تهران زنده می‌شود. شماره روزنامه: ۴۵۸۳، شماره خبر: ۳۵۱۴۹۸۴. تاریخ چاپ: ۱۳۹۸/۰۱/۲۶.
- قدیمی، سیده درسا و کرامتی، غزال. (۱۳۹۶). زندگی شبانه در کلان شهر با تأکید بر تاثیر عوامل فرهنگی بر فضای شهر (مطالعه موردی: مرکز فعالیت های نوین تهران). *مطالعات محیطی هفت حصار*، ۲۰(۲)، ۲۷-۴۰.
- مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهری تهران. (۱۳۹۵). *زیست شبانه در تهران: چالش‌ها و ضرورت‌ها*. مجری: دانشگاه علامه طباطبایی به نمایندگی دکتر وحید شالچی، دانشکده علوم اجتماعی. تهران، ایران.
- نهاوندی، الهام. (۱۳۹۶). حیات شبانه در شهرهای ایران و راهکارهایی برای بهبود آن. *چهارمین کنفرانس بین‌المللی فناوری‌های نوین در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی*، تهران، ایران.
- Anderson, T. L. & Kavanaugh, P. R. (2007). A 'Rave' Review: Conceptual Interests and Analytical Shifts in Research on Rave Culture. *Sociology Compass* 1(2), 499-519.
- Brenner, N. & Theodore, N. (2005). Neoliberalism and the urban condition. *City*, 9(1), 101-107. DOI: 10.1080/13604810500092106.
- Berkley, B. J. & Thayer, J. R. (2000). Policing Entertainment Districts. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 23, (4), 466-91.
- Chew, M. M. (2009). Chinese Sociology and Anthropology, 42(2), *Winter* (10), 3-21.
- Gauthier, F. (2004). Rave and Religion? A Contemporary Youth Phenomenon as Seen Through the Lens of Religious Studies. *Studies in Religion*, 33 (3-4), 397-413.
- Gilbert, J. & Pearson, E. (1999). *Discographies: Dance, Music, and the Politics of Sound*. London: Routledge.
- Grazian, D. (2008). *On the Make: The Hustle of Urban Nightlife*. Chicago: University of Chicago Press.
- Habib, F. & Sashourpour, M. (2012). The Cognition of the City at Night (Investigating the Role of the Night in Citizens Cognitive Maps- Case Studies: Zanjan and Abadan). *International Journal of Architecture and Urban Development*, 2(3), 5-12..

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Tourism of Culture journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

نیازخانی، معصومه؛ نادعلی‌پور، زهرا و غراب، ناصرالدین. (۱۳۹۹). شناسایی جنبه‌های اجتماعی فرهنگی زیست شبانه در شهر تهران. *گردشگری فرهنگ*، ۱(۳)، ۵-۲۰.

DOI: 10.22034/toc.2020.239222.1006

URL: http://www.toc-sj.com/article_122897.html

